

**«ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ»
(ЗІБРАННЯ ДРУГЕ) ЯК ДЖЕРЕЛО
ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ
МІСТА ГЛУХОВА 1825–1881 рр.**

Проаналізовано інформаційний потенціал законодавчих актів другого зібрання «Полного собрания законов Российской империи» для дослідження історії міста Глухова 1825–1881 рр. Зроблена систематизація виявлених матеріалів у таблицю.

Ключові слова: закони, акти, Глухів.

На сучасному етапі розвитку історичної науки розширюється її джерельна база, зокрема актуалізуються масиви законодавчих матеріалів. Одним із найбільших комплексів такого роду джерел є «Полное собрание законов Российской империи» (далі ПСЗ). Воно являє найповнішу збірку нормативно-правових актів XVII – початку XX ст., які стосуються найрізноманітніших аспектів історії України та її регіонів. Попри свою цінність, далеко не всі матеріали ПСЗ залучалися істориками. Це пояснюється їхньою великою кількістю та незручним алфавітним покажчиком, у якому не відображені усі тематики, географічні об'єкти тощо. Тим не менш, у останні роки дослідники почали більш широко використовувати матеріали ПСЗ як надійного історичного джерела.

Укладанням і виданням ПСЗ та інших зібрань законодавчих актів у Російській імперії займалися II відділення власної царської канцелярії (1826–1882 рр.), кодифікаційний відділ Державної Ради (1882–1893 рр.), а з 1893 р. – Відділення зводу законів Державної канцелярії [2, с. 347].

ПСЗ вийшло трьома зібраннями і включило в себе законодавчі акти з 1649 р. до 1913 р. У видання першого зібрання, що нараховує 45 томів у 48 книгах (№№ 1–30600), увійшли закони з 1649 р. (від «Соборного уложения» Олексія Михайловича) до грудня 1825 р., тобто до кінця царювання Олександра I. До другого зібрання, яке складається з 55 томів у 125 книгах і нараховує 61928 актів, були включені законодавчі акти, затверджені Миколою I та Олександром II (з 12 грудня 1825 р. до 1 березня 1881 р.). У третє зібрання були включені закони з 1 березня 1881 р. до 1913 р. Воно складається з 33 томів і вміщує майже 30 тис. (29980) законодавчих актів. Згідно закону від 11 червня 1885 р. до ПСЗ вносились лише оприлюднені законодавчі акти.

Метою даної статті є виявлення та інформаційний аналіз документів першого зібрання (собрание второе) ПСЗ [1], які безпосередньо стосуються міста Глухова, а також тих, в яких є будь-яка згадка про повіт, місто, його установи, заклади, посадовців тощо. Зроблено спробу систематизації матеріалів.

Першим документом другого зібрання, де згадується Глухівський повіт, є перелік містечок Полтавської та Чернігівської губерній, у яких євреям дозволено горілчана

торгівля. У Чернігівській губернії було 10 таких населених пунктів (у 7 повітах), серед них один у Глухівському повіті – Марчихина Буда (нині – село Ямпільського р-ну Сумської обл.) (див. № 3664).

З усього масиву виявлених документів можна виокремити документ, що містить інформацію про реформування установ поштового відомства. Зокрема, у 1830 р. було прийняте нове Положення про устрій поштового зв'язку. Згідно нього поштові установи Чернігівщини перебували у підпорядкуванні 6-го поштового округу (квартира окружного пошт-інспектора у місті Чернігові). Усього у Чернігівській губернії було затверджено 18 поштових установ: губернська контора 2-го класу (Чернігів), повітові поштові контори 1-го класу (Глухів, Ніжин, Стародуб), 2-го класу (Козелець), 3-го (Новгород-Сіверський, Городня, Кролевець, Мглин, Борзна, Батурин) та 4-го (Новозибков, Сураж, Остер, Сосниця, Конотоп, Почеп) класів, у Погарі – міська поштова контора (див. № 4020). Таким чином, у Глухові діяла повітова поштова контора 1-го класу, в якій за штатом 1830 р. мало бути 8 службовців: поштмейстер, помічник поштмейстера, сортувальник та 5 поштарів. На утримання приміщення контори та канцелярські витрати призначалось 800 руб. на рік.

Важливу інформацію несуть акти, що фіксують зміни у місцевих адміністраціях та урядах. Наприклад, у 1836 р. на посилення адміністративно-поліцейської місцевої влади були виділені з казни додаткові кошти. У розписах сум, що призначались для різних посадовців, можна знайти відомості про видатки на утримання 355 міських поліцій імперії. Серед них знаходимо, що на утримання глухівського городничого та його канцелярії від казни виділялось 1400 руб. на рік: городничому та поліцмейстеру на оклад 600 руб., на канцелярські витрати – 800 руб. (див. № 9240). У Чернігівській губернії додаткове фінансування отримували ще чотири поліції: Новозибкова – 1450 руб., Стародуба – 1400 руб., Чернігова – 750 руб., Ніжина – 600 руб.

Велика кількість документів другого зібрання ПСЗ стосуються військової тематики.

Наприклад, для дослідників військової історії буде цікавим документ 1850 р., в якому унормовані штати резервних підрозділів внутрішніх військ – інвалідних команд, які були сформовані з колишніх солдатів, що відслужили понад 20–25 років (слово «інвалід» у XVIII–XIX ст. відповідало сучасному слову «ветеран»). Зокрема, Глухівська інвалідна команда входила до складу 7-го округу та мала штат: оберофіцерів – 1, унтерофіцерів – 15, барабанщиків – 1, рядових – 182. Було також два нестроевих чини: писарів – 1, циркульників – 1 (див. № 24774). Солдати інвалідної команди несли вартову службу з охорони повітового казначейства, збройних, провіантських, зернових і соляних складів, супроводжували рекрутів і арештантів, охороняли тюрму, поштові тракти, чергували на міських заставах, при шлагбаумах.

Певну інформацію містить документ про реорганізацію шести армійських корпусів у 1856 р., під час якої були

визначені частини для розформування. У 4-му армійському корпусі серед інших частин розформували полки запасної бригади 11-ї піхотної дивізії (складені з сьомих та восьмих запасних батальйонів цієї дивізії). Розформування проводилось у Глухові та Сосниці, бригадний штаб розміщувався у Глухові (див. № 30869).

В одному із документів 1866 р. дізнаємось, що у Глухові перебував резервний 21-й піхотний батальйон, який цього року мав 558 молодих солдатів. Вони пройшли підготовку та були призначені для поповнення наступних частин: 1-ї та 2-ї гвардійської піхотної дивізії (Петербург) – 50 солдатів, 3-ї саперної бригади (Київ) – 26, 2-ї резервної кавалерійської бригади (Острогозьк) – 120, 30-ї піхотної дивізії (Мінськ) – 362 (див. № 43320).

Також значна кількість актів другого зібрання ПСЗ регулює питання сплати селянами податків та впровадження положень селянської реформи 1861 р. (див. №№ 36662, 36663, 40311, 42549, 44713), податкової політики щодо торгівлі та нерухомості (див. № 39118, 39490, 41779, 43057).

З документів ПСЗ можна дізнатись про створення першого банку в місті (див. № 39466). 28 лютого 1863 р. Сенат слухав рапорт міністра фінансів про дозвіл на заснування в Глухові міського громадського банку з наступними вимогами: основний капітал банку має складатись із 50 тис. рублів, що виділяються з міських надходжень, банку дозволяється проводити наступні операції: прийом вкладів, облік векселів, видача позик. Було також визначено розподіл прибутків та означені керуючі документи.

Є цікаві документи щодо діяльності Глухівського повітового суду, який був створений у далекому 1775 р. Серед них – указ 1867 р. про ліквідацію Глухівського повітового суду (див. № 44256). Він, як й інші повітові суди Чернігівщини (усього 15), припинив своє існування під час упровадження судової реформи 1864 р. Процес реформування відбувався поступово, тому не всі суди були скасовані відразу. Спочатку в 1867 р. ліквідовано сім повітових судів Чернігівської губернії, серед них –

Глухівський, справи якого передали у відомство Новгород-Сіверського повітового суду. За два роки по тому ліквідовані всі інші повітові суди губернії. Таким чином, Глухівський повітовий суд, який був створений у далекому 1775 р., припинив свою діяльність у 1867 р.

Ряд документів висвітлює благодійну діяльність родини Терещенків у Глухові.

У 1871 р. Артемій Терещенко отримав дозвіл на заснування у Глухові притулку для дітей-сиріт і дітей бідноти. Меценат пожертвував на цю справу 50 тис. руб., з яких 10 тис. руб. – на будинок для притулку, а 40 тис. руб. – вклав у Глухівський міський громадський банк під відсотки, що призначались на утримання притулку. Була встановлена кількість вихованців – 20 хлопчиків та 10 дівчат (див. № 49418). Притулок перебував у відомстві Імператорського людинолюбного товариства, опікунство було закріплене за Артемієм Терещенком та його нащадками. У 1875 р. імператором затверджено одну стипендію на утримання вихованців Глухівського дитячого притулку Терещенка (див. № 55331), у 1878 р. опікуну притулку надані права державного службовця (див. № 58629).

14 червня 1879 р. Микола та Федір Терещенки отримали дозвіл на заснування лікарні Св. Єфросинії (див. № 59775). Лікарня була безкоштовною для пацієнтів, діяла в структурі Імператорського людинолюбного товариства, назву отримала в пам'ять матері братів Терещенків. За ними та їхніми нащадками було закріплено пожиттєве право бути опікунами цієї лікарні.

Таким чином, у ході дослідження з'ясовано, що до другого зібрання ПСЗ увійшов 31 законодавчий акт, в яких є згадка про Глухівський повіт та Глухів або пов'язані з ним заклади, установи, постаті, події та ін. Усі ці матеріали є важливими джерелами для дослідження історії міста XIX ст.

Для зручності дослідників усі названі документи систематизовано у таблицю з відповідними посиланнями, датуванням і скороченою назвою (мовою оригіналу в сучасній орфографії). У останній колонці – короткий коментар про згадку. Таблиця складена за [1].

Том, стор.	№	дата	назва документу	згадка
V Отд. 1 с. 618	3664	16.05.1830	Высочайше утвержденные Условия для содержания питейных сборов в 28 Великороссийских губерниях и Кавказской области с 1831 по 1835 год. – Реестр о местечках Полтавской и Черниговской губерний, в коих, на основании изданного о евреях в 9-й день декабря 1804 года Положения и Высочайшего указа от 13 мая 1822 года, могут они пользоваться правом питейной продажи.	Глухівський повіт
V отд. 2 с. 54	Штаты и табели к № 4020	22.10.1830	Высочайше утвержденное Положение об устройстве почтовой части. Расписание почтовых мест на округи и классы.	Глухів
XI отд. 2 с. 295	Штаты и табели к № 9240	29.05.1836	Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. – О добавочных суммах на содержание Канцелярий Гражданских Губернаторов, Губернских Правлений и городских полиций. Ведомости губернским, уездным и заштатным городам, коим, для уравнивания жалования полицмейстеров, городничих, также и содержания Канцелярий их с прочими по нормальному штату окладами, предназначается пособие от казны.	Глухів
XII отд. 2 с. 98	Штаты и табели к № 10305	03.06.1837	Высочайше утвержденное положение о земской полиции. Расписание предназначенных в каждом уезде участков или станов.	Глухівський повіт
XII отд. 2 с. 212	Штаты и табели к № 10494	03.08.1837	Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Управлением Министерством Юстиции. – О назначении Канцеляриям Уездных Судов Западных и Малороссийских губерний добавочных сумм. Расписание Уездных Судов	Глухівський повіт

XV отд. 3 с. 1193	Штаты и табели к № 14110	1840	Реестр штатам, переложенным на серебро. – По ведомству Обер-Прокурора Св. Синода. Именной реестр Духовным Правлениям, получающим содержание на Канцелярии по штатам, переложенным с ассигнаций на серебро.	Глухівський повіт
XVI отд. 2 с. 104	Штаты и табели к № 14442	10.04.1841	Расписание, к каким войскам назначаются к сбору в 1841 году, бессрочно-отпускные нижние чины армии, не прослужившие 20-ти летнего срока.	Глухів
XXI отд. 1 с. 332	19822	12.03.1846	О присылке из Уездных Судов в Казенные Палаты копий со всех ярлыков, выдаваемых на провоз вина.	Глухів
XXV отд. 2 с. 303	Штаты и табели к № 24774	29.12.1850	Именной, объявленный в приказе Военного Министра. – О числе чинов в инвалидных командах Отдельного Корпуса Внутренней Стражи. Ведомость о числе чинов в инвалидных командах Отдельного Корпуса Внутренней Стражи	Глухів
XXXI отд. 1 с. 738	30869	23.08.1856	Высочайше утвержденное Положение о переформировании пехоты 1, 2, 3, 4, 5 и 6-го армейских корпусов.	Глухів
XXXII отд. 1 с. 67	31446	25.01.1857	Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. – О назначении новых постоянных квартир резервной дивизии 3-го армейского корпуса.	Глухів
XXXVI отд. 1 с. 232	36662	19.02.1861	Высочайше утвержденное Местное Положение о поземельном устройстве крестьян, водворенных на помещичьих землях в губерниях: Великороссийских, Новороссийских и Белорусских.	Глухівський повіт
XXXVI отд. 1 с. 273	36663	19.02.1861	Высочайше утвержденное Местное Положение о поземельном устройстве крестьян, водворенных на помещичьих землях в губерниях Малороссийских: Черниговской, Полтавской и части Харьковской.	Глухівський повіт
XXXVII отд. 1 с. 349	38949	22.11.1862	Высочайше утверждённое Положение о капсульных заведениях.	Глухівський повіт
XXXVIII отд. 1 с. 327	39466	09.04.1863	Сенатский – Об учреждении Общественного Банка в городе Глухове Черниговской губернии.	Глухів
XXXVIII отд. 2 с. 4	Штаты и табели к № 39118	01.01.1863	Высочайше утвержденное Положение о пошлинах за право торговли и других промыслов. Роспись В. Распределение местностей по классам, для сбора за свидетельства на право торговли и билеты на торговые и промышленные заведения.	Глухів
XXXVIII отд. 2 с. 55	Штаты и табели к № 39490	15.04.1863	Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. – О распределении налога на недвижимых имущества в городах, посадах и местечках за вторую половину 1863 года. Высочайше утвержденная 9 апреля 1863 года ведомость о размерах налога на недвижимые имущества в городах, посадах и местечках за вторую половину 1863 года	Глухів
XXXVIII отд. 2 с. 345	Штаты и табели к № 40311	26.11.1863	Высочайше утвержденная ведомость об окладах временного на 1864 год дополнительного к подушной подати сбора с сельских обывателей.	Глухівський повіт
XXXVIII отд. 2 Дополнение к т. XXXVII с. 21, 33	Штаты и табели к № 39061а	21.12.1862	Высочайше утвержденное 21 декабря 1862 года расписание о распределении рекрутов набора с обеих полос Империи, объявленного Высочайшим манифестом 1 сентября 1862 года (№38622)	Глухів
XL отд. 2 с. 56	Штаты и табели к № 41779	09.02.1865	Высочайше утвержденное Положение о пошлинах за право торговли и других промыслов. Роспись В. Распределение местностей по классам, для сбора за свидетельства на право торговли и билеты на торговые и промышленные заведения.	Глухів
XL отд. 2 с. 378	Штаты и табели к № 42549	12.10.1865	Именной, данный Сенату. – О продолжении на 1866 год взимания дополнительного к подушной подати сбора с сельских обывателей. Высочайше утвержденная 12 октября 1865 года ведомость об окладах дополнительного на 1866 год к подушной подати сбора с сельских обывателей.	Глухівський повіт
XLI отд. 2 с. 242	Штаты и табели к № 43057	28.02.1866	Сенатский. – О размере налога на 1866 год с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках по 7 губерниям. Ведомость о размере налога с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках на 1866 год, по 7 губерниям, утвержденная Министром Финансов 20 января 1866 года.	Глухів
XLI отд. 2 с. 308, 312, 313, 320	Штаты и табели к № 43320	20.05.1866	Именной, объявленный в приказе Военного Министра. – О распределении молодых солдат последнего набора. Расписание о назначении молодых солдат последнего набора в артиллерию, саперы, кавалерию и гвардейскую пехоту.	Глухів
XLI отд. 2 с. 531	Штаты и табели к № 43761	22.10.1866	Высочайше утвержденная ведомость об окладах временного на 1867 год дополнительного к подушной подати сбора с сельских обывателей.	Глухівський повіт
XLII отд. 1 с. 140	44256	17.02.1867	Сенатский – О упразднении некоторых Уездных Судов Черниговской губернии.	Глухівський повіт

XLII отд. 2 с. 36	Штаты и табели к 44256	17.02.1867	Правила об упразднении некоторых Уездных Судов Черниговской губернии.	Глухівський повіт
XLII отд. 2 с. 468	Штаты и табели к №44713	18.06.1867	Именной, данный Сенату. – Об увеличении платимых сельскими обывателями подушной подати и дополнительного к ней сбора. Высочайше утвержденная 18 июня 1867 года ведомость об окладах подушной подати с сельских сословий	Глухівський повіт
XLVI отд. 1 с. 278	49418	01.04.1871	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 22-го того же апреля. – Об учреждении приюта в городе Глухове Черниговской губернии, для призрения малолетних сирот и детей бедных жителей города Глухова	Глухів
L отд. 2 с. 403	55331	04.12.1875	Именной, объявленный Сенату, за Министра Юстиции Товарищем Министра Юстиции 18-го того же июня. – Об учреждении стипендий в Дом призрения малолетних бедных и в Глуховском детском приюте Терещенко	Глухів
LIII отд. 1 с. 437	58625	15.06.1878	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 27-го того же апреля. – О предоставлении должности Попечителя подведомственного Человеколюбивому Обществу Глуховского детского приюта Терещенко, права государственной службы.	Глухів
LIV отд. 1 с. 510	59775	14.06.1879	Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции 27-го того же июня. – О присвоении больницы, учреждаемой в городе Глухове Черниговской губернии, наименования «больница Св. Ефросинии» и об управлении оною.	Глухів

ДЖЕРЕЛА

1. Полное Собрание Законов Российской Империи: Собрание второе: С 12 декабря 1825 года по 28 февраля 1881 года. Санкт-Петербург: Тип. 2-го Отделения Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830–1885. 55 т.

2. Шандра В.С. Полное собрание законов Российской империи. Энциклопедия історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: П-Прик. С. 347.

Yesinin S.M. «Complete collection of Laws of Russian Empire» (second collection) as a source of research of the history of the city Hlukhiv in 1825–1881

The article analyzes the information potential of the legislative acts of the second volume of the «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» for 1825–1881. The second collection consists of 55 volumes, totaling 61928 legislative acts during the reign of the emperors of the Russian Empire Nicholas I and Alexander II. Documents from the history of the city of Hlukhiv are revealed. The systematization of the detected materials in the table is made.

A total of 31 documents were found in the second collection, covering various moments of the history of the city of Hlukhiv and Hlukhiv district. Among in this documents: a permit for Jews to trade of vodka (1830); on the reform and activities of the post office in Hlukhiv (1830); the financing of local police (1836); the organization of district police stations (1837); on the financing of the Office of the Orthodox Church of Hlukhiv (1840); the activities of the city military veterans team (1850); the stay in Hlukhiv military units (1841, 1856, 1857, 1862, 1866); establishing taxes on trade and real estate (1846, 1863, 1865, 1866); on the peasant reform (1861); taxes on peasants (1863, 1865, 1866, 1867); on the activities of the county court (1867). There are documents on the creation of the Hlukhiv Public City Bank (1863), on the creation and operation of Tereshchenko Children's Shelter (1871, 1875, 1878), about the foundation of the Tereshchenko Hospital «Saint Yephrosyniia» (1879).

Legislative acts of the second collection «Complete collection of Laws of Russian Empire», are important sources for studying the history of the city of Hlukhiv in the nineteenth century.

Key words: laws, acts, Complete Collection of Laws of the Russian Empire, Hlukhiv

REFERENCES

1. Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii: Sbranie vtoroje: S 12 dekabrya 1825 goda po 28 fevralya 1881 goda. [Complete Collection of Laws of the Russian Empire (second collection) of 55 Vols]. St. Petersburg: Tip. 2-go Otdeleniya Sobstv. E. I. V. Kancelyarii. [in Russian].

2. Shandra, V. (2011). Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii. Encyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. [Encyclopedia of History of Ukraine of 10 Vols]. (Vol. 8). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.01.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 94(477.5):39(=411.16)«17/19»

М.О. Герасько

КОМПАКТНЕ ПРОЖИВАННЯ ЄВРЕЇВ НА БАТУРИНЩИНІ ТА КОНОТОПЩИНІ В XVIII–XX ст.

У статті розглядається тема компактного проживання євреїв у Присеймівському краї, зокрема на Батурищині та Конотопщині у кінці XVIII – на початку XX ст. Охарактеризовано особливості соціального, економічного та культурного життя єврейської общини. Досліджено роль єврейського населення у розвитку інфраструктури даного регіону. Визначено особливості професійної та господарської діяльності євреїв.

Ключові слова: Батурин, Конотоп, євреї, синагога, молитовна школа, промисли.

Україна завжди була багатонаціональною державою. На її теренах поряд із українцями проживали представники інших національностей – росіяни, румуни, євреї, білоруси, поляки, угорці, греки, німці, цигани, болгари, татари тощо. Варто зазначити, що кожна нація є невід'ємною частиною народу України та її історії. Історія євреїв Лівобережної України XVIII–XX ст. ще недостатньо вивчена та проаналізована. Її подальше дослідження дає можливість визначити території проживання, рід занять та з'ясувати соціально-правове становище єврейського народу.

Обрана проблематика лише частково освітлена науковцями. Значний доробок у дослідженні цієї теми належить М.І. Мармеру, А.В. Морозовій, М.М. Часницькому, С.Г. Бойченко, Н.О. Барабаш, Є.О. Бордуновій, І. Ковтуну, конотопському періодичному виданню «Лебн» та ін.

Перші єврейські громади з'явилися на території сучасної України у IX–X ст. за часів Хазарського каганату, офіційною релігією якого був іудаїзм. Після монголо-татарського панування вони зникли, але упродовж XIII–XIV ст. виникли знову. Це були громади, засновані євреями, які мігрували з Польщі, оселяючись на українських землях [25, с. 44]. У 1623 р. грамотою польського короля Владислава євреям було заборонено проживати в Чернігівському воєводстві, бо вони нібито наносили значні збитки християнам у торгівлі та ремеслах [24, с. 14]. За часів Богдана Хмельницького у відносинах між євреями,